

Tadeusz Fitych

"La Dotta Ignoranza", Nicola Cusano,
trad., introd., note e indici a cura di
Graziela Federici Vescovini, [b.m.]
1991 : [recenzja]

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 2/2, 218-221

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

międzywojennym. (Mam nadzieję, że zastosowany program pozwala bez trudu wyszukać te różnorodne nietypowe informacje).

Opublikowany ostatnio, obszerniejszy od poprzednich zeszyt V poświęcony jest opracowaniu szczegółowych informacji o księżach polskich w okręgu paryskim w latach 1929-1933, a więc w okresie dynamicznego rozwoju i rosnących zadań społecznych polskiego duszpasterstwa we Francji.

Autor dokonał bardzo skrupulatnego i rzetelnego zgrupowania, uporządkowania i zanalizowania podstawowych dla dziejów duszpasterstwa problemów: a) zakres terytorialny Dekanatu Paryskiego (polskiego duszpasterstwa), obejmujący siedem biskupstw; b) kształtowanie i zmiany polskich władz kościelnych w Paryżu; c) ówczesne dyskusje w ramach rozwoju i przygotowania kadr duszpasterstwa, znacznego rozszerzenia jego zadań i zmian w strukturach organizacyjnych.

Istotnymi walorami zeszytu V są mapy i wykresy statystyczne, stanowiące klarowne podsumowanie analiz rozmieszczenia polskich parafii i duchownych w Dekanacie Paryskim, rozmieszczenie polskich emigrantów (w poszczególnych departamentach) – pod względem ich liczebności, struktury wewnętrznej według płci, wieku i zawodu, związku z przemysłem i rolnictwem, struktury majątkowej ludności polskiej żyjącej we wsiach, statystyki wiernych poszczególnych parafii, szkolnictwa, duszpasterstwa objazdowego.

Ostatnia, obszerna część tego zeszytu – to naprawdę imponujące swą szczegółowością biogramy wszystkich polskich duchownych katolickich tego dekanatu. Autor włączył tu całe bogactwo zebranych informacji, zwłaszcza dotyczących działalności na niwie duszpasterstwa (łącznie z analizą poszczególnych dokumentów, korespondencji etc. – dla odtworzenia konkretnych faktów lub ich gruntowniejszych ocen).

Opracowanie niniejsze jest efektem imponujących kwerend w pięciu archiwach kościelnych (w tym – pionierskie kwerendy w Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji). Warto przypomnieć, że zostało ono przygotowane w dwu formach opiniowanej tu publikacji i komputerowej bazy danych, pozwalającej na wszechstronne analizy.

Nowe opracowanie w istotny sposób wzbogaca słabo rozwijające się badania nad dziejami Polonii francuskiej w XX w. Naprawdę warto udzielić poparcia (również w sferze finansowej) kontynuacji tym żmudnym, przynoszącym naprawdę bardzo dobre rezultaty, badaniom prowadzonym przez ks. prof. B. Panka.

JERZY SKOWRONEK

Nicola Cusano, *La Dotta Ignoranza* – traduzione, introduzione, note e indici a cura di Graziela Federici V e s c o v i n i, Città Nuova Editrice [1991], ss. 229.

Docta ignorantia, tzn. uczona niewiedza, to termin zaczerpnięty z dorobku myślowego św. Augustyna i św. Bonawentury. Stał się on tytułem wielkiego dzieła wybitnego syna trewirskiej diecezji kard. Mikołaja z Kuzy (1401-1464), matematyka, filozofa i teologa, będącego wielką sumą poznania Boga, świata i człowieka, w którym ten wybitny myśliciel przekazał swe doświadczenie w kwestii mądrości. Dzieło to powstało przed ponad 550 laty, a dokładniej 12 lutego 1440 roku i było dedykowane jego przyjacielowi kard. Giuliano Cezariniemu (1338-1444). Kuzańczyk poznał go w okresie studiów w Padwie, a następnie w roku 1432, w trakcie uczestniczenia w Soborze Bazylejskim, którego jednym z przewodniczących był kard. Cezarini (problematykę relacji Kuzańczyka z Cezariniem przybliżył Raymond Klibaldi w załączniku do III księgi editio minor *Docta ignorantia* – Zur Geschichte der Uebelieferung der *Docta ignorantia* des Nikolaus von Kues, Meiner, Hamburg 1977, s. 207 nn.)

Powyższa książka przynosi nam najnowsze krytyczne tłumaczenie myśli wielkiego Kuzańczyka (współczesnego naszemu, ciągle mało znanemu Jakubowi z Paradyża 1386-1464), którego we wspomnianym dziele interesowała relacja pomiędzy prawdą wiary a prawdą umysłu, prawdą objawioną a filozofią. Ten niezwykle oryginalny myśliciel, żyjący na pograniczu średniowiecza i czasów nowożytnych, wraz z przedstawicielami filozoficznej myśli starożytnej i średniowiecza dostrzegł różnice i wewnętrzny związek zachodzący pomiędzy wiedzą i mądrością. Wyżej cenił mądrość, dostrzegając w niej materię dla osiągnięcia przez ducha ludzkiego swej pełni. Akcentował on m.in. fakt, iż nasze poznanie jest koniunkturalne, a jego owocem jest uczona niewiedza.

Autorką tego najnowszego krytycznego wydania dzieła Kuzańczyka jest Graziella Federici Vescovini. Przez szereg lat wykładała ona historię filozofii średniowiecznej na fakultecie filologiczno-filozoficznym Uniwersytetu Turyńskiego. Była również profesorem zwyczajnym czynnym przy katedrze historii filozofii starożytnej i średniowiecznej Uniwersytetu w Sassari. Aktualnie mieszka we Florencji, a w Parmie pełni funkcję profesora zwyczajnego historii filozofii na fakultecie filologiczno-filozoficznym tamtejszego uniwersytetu. W swoich badaniach naukowych podejmowała głównie problematykę filozoficzno-teologiczną doby średniowiecza i czasów nowożytnych. Od szeregu lat autorka jest zaangażowana w krytyczne przedstawienie dorobku myślowego wielkich mistrzów XV wieku: od Michele Savonarola do Nicola Cusano, Marcilio Ficino i Gianfrancesco Pico della Mirandola ze szczególną uwagą dedykowaną Nicola Cusano.

Do jej najcenniejszych prac należy zaliczyć: *Studi sulla prospettiva medievale*; Torino 1965 (1987²); *Nicola Cusano, Opere Filozofiche*, Torino 1972; *Le quaestiones de anima di Biagio Pelacani da Parma*. Firenze 1974; *Astrologia e scienza. La crisi dell'aristotelismo sul cadere del Trecento e Biagio Pelacani da Parma*, Firenze 1979; *Arti e filosofia. Studi sulla tradizione aristotelica e i moderni*, Firenze 1983.

Graziella Federici Vescovini już w roku 1972 opublikowała włoskie tłumaczenie *Docta ignorantia*. Obecnie prezentujemy jej już drugie z kolei krytyczne wydanie tego dzieła, które zostało zasadniczo przepracowane w porównaniu z poprzednim. W okresie pomiędzy obu wersjami jej krytycznego opracowania *Docta ignorantia* na język włoski w wydaniu Vescovini, ukazała się znówelizowana niemieckojęzyczna edycja krytyczna tego dzieła. Zostało ono wydane w trzech oddzielnych tomach i w trzech różnych terminach, ale wszystkie w ramach serii *Editio Minor dell'Opera Omnia* Kuzańczyka. F. Meiner, Hamburg: *De docta ignorantia*, Liber I – wyd. P. Wilpert i H. G. Senger, 1979; Liber II – wyd. P. Wilpert i H. G. Senger, 1977; Liber III – wyd. R. Klibansky i H. G. Senger, 1977. Edycja krytyczna wersji niemieckiej stanowiła daleko idącą rewizję poprzedniego, wielkiego wydania krytycznego przygotowanego przez Raymonda Klibanskyego i Ernesta Hoffmana w *Opera omnia* Heidelberskiej Akademii Nauk, jaka ukazała się drukiem w 1933 roku w Lipsku.

Na niezwykle cenny wstęp do wydania krytycznego Grazielli Federici Vescovini składa się wprowadzenie (s. 5-34), w którym autorka zawarła cenne uwagi historyczno-hermeneutyczne, a następnie na stronach 36-40 przedłożyła ona użyteczne i przejrzyste noty biograficzne, ukazujące życie Mikołaja z Kuzy oraz jego korzenie kulturowe, zróżnicowaną aktywność oraz dorobek piśmiennictwa na tle jego działalności kościelnej. Kolejną częścią poprzedzającą najnowsze włoskie tłumaczenie dzieła Kuzańczyka jest bibliografia. Autorka zawarła w niej najpierw zestaw dzieł, które wywarły bezpośredni wpływ na myśl wielkiego kardynała z Kuzy (s. 41-47), następnie przedstawiła wydania krytyczne wszystkich jego dzieł (s. 47-48) z osobną prezentacją tłumaczeń na język włoski (s. 48-49), a wreszcie zebrała opracowania systematyczne myśli Kuzańczyka (s. 49-56). Zasadniczą część omawianej książki stanowią 3 księgi *Docta ignorantia* przetłumaczone na język włoski i wyposażone w aparat krytyczny (księga I – s. 59-108; księga II – s. 109-158; księga III – s. 159-200). W znaczny sposób

wartość tego wydania podnoszą 4 niezwykle cenne indeksy zamykające książkę. Ułatwiają one pełne wykorzystanie zaprezentowanego tłumaczenia poprzez: indeks biblijny – s. 203, osób – s. 204-207, źródeł i rękopisów – s. 208-210, analityczny – s. 211-224.

Pochylając się nad dziełem *Docta ignorantia* Mikołaja z Kuzy, między innymi z myślą o czytelnikach, którzy rozpoczynają studium historii filozofii i kultury europejskiej, należałoby w tym miejscu dokonać chociażby jego krótkiej prezentacji. Otóż wiedzieć, że się nic nie wie to największa mądrość. Tę prostą, ale jakże głęboką prawdę głosił już Sokrates – jeden z najznakomitszych filozofów starożytności. Wiele wieków później inny filozof – Mikołaj z Kuzy, w swoim dziele *De docta ignorantia* (*O uczonej niewiedzy*), raz jeszcze podkreślił wartość niewiedzy jako mądrości.

Ten żyjący w XV w. filozof chrześcijański, trewirski kardynał Mikołaj z Kuzy, potrafił znakomicie pogodzić chrześcijańską wiarę z wymaganiami dociekań filozoficznych. W swoich badaniach nad najgłębszymi rzeczywistościami bytu takimi jak: Bóg, Jezus czy świat, wychodził od założenia „uczonej niewiedzy”.

Kuzańczyk dużą wagę przykładął do rozważania rozumowego z wykorzystaniem instrumentów logicznych zaczerpniętych ze znanych ówczesnie filozofii. W jego dziełach odnajdujemy całe bogactwo zarówno filozofii starożytnej (Platona, Arystotelesa, pitagorejczyków czy neoplatoników), jak również tradycji patrystycznej oraz średniowiecznej scholastyki. Z drugiej strony możemy nazwać Mikołaja z Kuzy prekursorem czasów nowożytnych. Oryginalność jego myśli filozoficznej stanowi w pewnym sensie zapowiedź filozofii nowożytnej: Leibniza, Hegla, Kanta, a nawet Theillarda de Chardin czy Jaspersa.

Centralnym problemem zajmującym Kuzańczyka jest wiecznie aktualne zagadnienie relacji między prawdami wiary a prawdami rozumu, między chrześcijańskim objawieniem a kulturą świecką. Usiłuje rozwiązać go w nowy sposób, odrzucając podejmowane przez XIII-wieczną scholastykę próby stworzenia rozumowej nauki o Bogu w oparciu o założenia Arystotelesowskiej logiki i metafizyki.

W traktacie *De docta ignorantia* podkreśla, że niemożliwe jest stworzenie nauki o Bogu – teologii pozytywnej. Uważa, że o Mądrości Bożej należy raczej mówić wychodząc poza sferę ludzkiego rozumu poprzez „uczoną niewiedzę”. Pojęcie Boga przewyższa bowiem możliwości rozumowania opartego na zasadzie unikania sprzeczności. Rozum jest skończony, ograniczony, mierzalny; Bóg natomiast jest nieskończony, niczym nie ograniczony i niemierzalny. Nie można więc opisać Boga, który jest jednością, uciekając się do zasad teologii pozytywnej, która stwierdza prawdziwość pewnych prawd i tworzy podziały. Dlatego też autor twierdzi, że Bóg może zostać poznany tylko jako „nieskończoność negatywna”, co wedle zasad teologii, implikuje nie tylko zaprzeczenie ludzkich możliwości poznawczych, ile przekroczenie zasad rozumowania opartych na logice i metafizyce typu Arystotelesowskiego.

Dla Mikołaja z Kuzy pojęcie nieskończoności Boga oparte jest na zasadach matematycznych znanych ówczesnej filozofii i nauce. Jego poglądy teologiczne, kosmologiczne oraz sama zasada „uczonej niewiedzy” odwołują się natomiast do konkretnej tradycji naukowo-filozoficznej: do neoplatonizmu Proklosa i Pseudo-Dionizego, ale przede wszystkim do średniowiecznego eumetyzmu oraz do naukowo-filozoficznej tradycji szkoły padewskiej z pierwszych dziesięcioleci XIII w.

Znajomość tej kulturowej podbudowy jest swoistym kluczem do interpretacji poglądów Kuzańczyka i pozwala przewyżczyć możliwe trudności w lekturze u zrozumieniu jego dzieła.

De docta ignorantia składa się z trzech ksiąg, w których autor zajmuje się głównie zagadnieniami teologicznymi jak: poznaniem Boga oraz metodami i granicami; wszechświatem, oraz pośrednikiem między Bogiem a światem – Jezusem Chrystusem.

Trójczłonowa konstrukcja dzieła Kuzańczyka również odsłania jego odniesienie do Trójcy Świętej. Autor daje definicję Trójcy Świętej wychodząc poza tradycyjne

terminy Ojca, Syna i Ducha. Odwołując się do języka matematyki definiuje Trójkę jako Jedność, Równość w jedności i proporcję (relacje) równości.

W pierwszej księdze Kuzańczyk rozważa zagadnienie pojęcia Boga jako absolutu, który jako taki niedostępny jest naszemu umysłowi. Stąd wynika właśnie zasada uczoney niewiedzy; człowiek może wiedzieć tylko to, że nic nie wie. Nie jest to bynajmniej pojęcie negatywne, ale autor podkreśla z naciskiem, że rozum ludzki może poznać Boga tylko poprzez niewiedzę. Autor mówi o poznaniu Boga odnosząc się do matematycznej zasady proporcji, równości, która jako jedyna jest w stanie oddać wieczną i niepodzielną rzeczywistość, jaką jest Bóg. W Bogu bowiem nie ma podziałów między przeciwieństwami, ale ich współwystępowanie, gdyż Bóg jest Tróją (zdefiniowaną przy pomocy pojęć matematycznych). Umysł ludzki nie będzie nigdy zdolny pojąć tej jedynej rodzaju relacji, jaką jest nieskończony Bóg – Absolut. Uczona niewiedza polega właśnie na uświadomieniu sobie tej niezdolności. Gdyby bowiem rozum ludzki mógł w sposób doskonały pojąć Boga, człowiek byłby równy Bogu. Kuzańczyk zaś podkreśla transcendentálny charakter relacji między naturą ludzką i boską, między wiedzą a mądrością. Mądrość ta jest dla człowieka dostępną tylko w stopniu przybliżonym, za pośrednictwem pewnych pojęć matematycznych.

Zdefiniowawszy pojęcie Boga, Mikołaj z Kuzy podejmuje w drugiej księdze *De docta ignorantia* problem istnienia wszechświata. Również tu odwołuje się do pojęć rodem z matematyki. W nieskończoności Boga zawarte jest wszystko. Wszechświat jest „materialną istotą rzeczy”, jest materialnym przejawem tego, czym są wszystkie rzeczy. „Bóg jest we wszystkich rzeczach, jest ich absolutną istotą i ich celem. Bóg jest istotą świata i wszechświata, lecz wszechświat jest tą samą istotą w formie materialnej” (s. 123). Według innej jeszcze definicji autora wszechświat jest „infito privato” czyli jest nieskończony i niczym nie ograniczony. To pojęcie wszechświata jest bardzo ważne, gdyż wyklucza centralne położenie Ziemi we wszechświecie, jak również istnienie innych światów. Jest więc Kuzańczyk prekursorem Kopernika i Galileusza. Zajmują go jednak nie tyle problemy astronomiczne ile zagadnienie nieskończoności wszechświata w odniesieniu do nieskończoności Boga. W ostatniej części drugiej księgi autor, odwołując się jeszcze raz do zasady uczoney niewiedzy, zachęca czytelnika do kontemplacji dzieła Boga w stworzeniu.

Wszechświat jednak nie jest bezpośrednim przejawem Boga. Między nieskończonym Bogiem a stworzonym światem istnieje pośrednik, którym jest Chrystus. Jako jedyny posiada on naturę boską i ludzką, jest absolutem, a równocześnie jest skończony.

W trzeciej księdze podejmuje Kuzańczyk zagadnienie pośrednictwa Chrystusa. Wychodząc od pochwały ludzkiej natury Chrystusa, autor daje wyraz całej głębi swoich rozważań religijnych, a równocześnie wyraża swoją wiarę w człowieka. W Chrystusie natura ludzka osiąga idealną doskonałość. Człowiek więc osiąga doskonałość przyjmując tajemnicę Wiary: „Kto postępuje w cnocie, idzie drogą Chrystusa, drogą czystości i nieśmiertelności” (s. 185).

Ostatnie strony swego dzieła poświęca autor Kościołowi. Kościół jest dla niego jednością wielu w jednym – jednością wszystkich wierzących w Chrystusie. Wszyscy oni różnią się od siebie: „jeden nie jest drugim, lecz każdy jest jedno z każdym w jednym Ciele i poprzez jedno Ciało” (s. 194).

Problemy poruszone przez Mikołaja z Kuzy w *De docta ignorantia* i ich rozwiązania, stawiają go w gronie myślicieli nowoczesnych i aktualnych. W swoich rozważaniach wychodzi on od transcendencji Boga, który jednak staje się immanentny w Chrystusie. Chrystus zaś jest najwyższym uwielbieniem człowieka. Ponowne odczytanie dziś dzieła Kuzańczyka prowadzi nie tylko do afirmacji Absolutu Boga, ale również do uznania Chrystusa jako modelu dla antropologii głoszącej pochwałę człowieka a równocześnie odnajdującej jego wartość w odniesieniu do Chrystusa i do wiary w Niego.